

RESTRICCIONS A LES CODES SIL·LÀBIQUES DE
L'ALGUERÈS: PROCESSOS DE DEBILITACIÓ I
ELIMINACIÓ

SERGI CAPEL ARDERIU

TREBALL DE FINAL DE GRAU

Dirigit per Blanca Palmada

Universitat de Girona

Grau en Llengua i Literatura Catalanes

Juny 2022

TAULA DE CONTINGUTS

Agraïments	3
Resum	4
1. Introducció: la teoria de l'optimitat	5
1.1. Definició i funcionament.....	5
1.2. Aplicació	7
2. Restriccions a les cods sil·làbiques en alguerès	11
2.1. Marc teòric	11
2.2. [CODA] vs. [OBERTURA]	11
2.3. Context	14
3. Processos de debilitació	16
3.1. Ensordiment final	16
3.1.1. Oclusives sonores.....	17
3.1.2. Fricativa sonora.....	18
3.1.3. Conclusió fonològica i explicació fonètica de l'ensordiment final	19
3.2. La centralització i assimilació del punt d'articulació.....	20
3.2.1. Oclusives labials i velars	22
3.2.2. Palatals	25
3.2.3. Nasals	27
4. Processos d'eliminació	30
4.1. Eliminació de les cods ròtiques	30
4.2. Elisió i epèntesi	32
4.3. Eliminació de les cods finals a la primera persona del singular del present d'indicatiu	34
4.3.1. Definició i existència del morfema extrasegmental	34
4.3.2. Funcionament del morfema extrasegmental.....	37
5. Posició d'obertura	39
6. Conclusions	43
Bibliografia	44

Agraïments

Aquest treball no hauria estat possible sense el suport i el coneixement de determinades persones que m'han acompanyat durant els darrers anys. És per això que vull que formin part d'aquesta primera pàgina d'agraïments.

Als meus pares, per entendre i respectar que vaig voler optar pel camí de la filologia als disset anys.

A la Blanca Palmada, la meva tutora, per haver estat disposada a oferir-me la seva ajuda des del primer dia a través del seu coneixement, que m'ha permès entendre la llengua des d'una mirada fonètica i fonològica.

A en Pep Serra, professor del grau, per haver-me introduït en el món de la morfologia i fonologia del català i els seus respectius dialectes.

Tanmateix, vull mencionar les persones més properes que han estat i són un suport emocional: especialment la Judit, en Marc i en Guillem per ser-hi sempre, juntament amb els companys i amics que he conegut des del primer fins al darrer curs: gràcies per les bones estones que hem compartit plegats.

Finalment, gràcies a la resta del professorat de Llengua i Literatura Catalanes, per tractar-me com un més i per fer-me créixer com a estudiant i com a persona.

Resum

Des d'un punt de vista fonètic i fonològic, la particularitat del comportament de les codex sil·làbiques internes i finals en alguerès ha estat la principal raó i motivació, per dur a terme aquest estudi final, el qual pretén descriure les diferents restriccions que afecten les consonants ubicades a la part final de la síl·laba mitjançant sis elements que estructuraren el treball.

En primer lloc, una mirada fonològica a través d'un sistema teòric que justifica la manera d'actuar de cada sistema lingüístic vinculat als principis de la gramàtica universal. D'aquesta manera, introduïm la condició de [-CODA] que no permet l'associació de segments consonàntics a la part final de la síl·laba, és a dir, després del nucli vocàlic i, a més, és imprescindible en alguerès, de manera que s'ha de respectar.

En segon lloc, una visió fonètica vinculada a l'estructura sil·làbica, en la qual hi ha dues ubicacions amb comportaments divergents: d'una banda, la posició de coda, la qual és feble, ja que no garanteix sempre les propietats originals dels sons consonàntics; d'altra banda, la posició d'obertura forta que permet mantenir les característiques naturals de les consonants.

Després d'una introducció de base fonètica i fonològica, es fixa un marc teòric que permet descriure un conjunt de processos que ataquen les codex sil·làbiques en alguerès que ocupen la tercera i quarta part del treball.

En tercer lloc, presentem els processos que debiliten els elements consonàntics ubicats a les codex sil·làbiques finals: actuen amb l'objectiu d'esborrar propietats originals associades a la sonoritat i al punt d'articulació de les consonants, les quals adquireixen finalment un tret de defecte o la característica del so veí.

En quart lloc, els processos radicals que elideixen directament les codex sil·làbiques internes o finals, per poder resoldre situacions en les quals una consonant o grup consonàntic s'ubiquen originalment a la coda.

En cinquè lloc, una mirada complementària, per la qual es demostra que la posició d'obertura és forta. S'adjunten exemples de consonants que anteriorment havien estat afectades en posició de coda i, en canvi, a l'inici de la síl·laba poden mantenir les seves propietats originals. Finalment, una sèrie de conclusions respecte a les obertures i les codex per finalitzar el treball.

Paraules clau. Optimitat, codex sil·làbiques, obertures sil·làbiques, ensordiment final, centralització, punt d'articulació, sonoritat, elisió, epèntesi, morfema extrasegmental.

1. Introducció: la teoria de l'optimitat

1.1. Definició i funcionament

En aquest primer capítol, la intenció és exposar el sistema de la teoria de l'optimitat, ja que el seu funcionament permet veure que cada llengua —les varietats lingüístiques incloses— actua d'una manera particular.

La teoria de l'optimitat és un sistema de representació fonològica que ofereix una sèrie de formes com a resultat final d'un conjunt de processos fonològics. Les formes alhora són candidats, entre els quals un és seleccionat com a òptim depenent de la seva actuació respecte a la jerarquització dels principis universals, és a dir, el candidat òptim és el que viola en menor grau els principis o restriccions més importants.

El concepte és força intel·ligible. Així doncs, és hora de referir-se amb més detall al funcionament d'aquest sistema focalitzant-nos en els principis o condicions que han de ser satisfets pels candidats.

Serra (1996) dedica un primer capítol sobre la teoria de l'optimitat a la seva tesi doctoral, on fa referència a les principals característiques d'aquest sistema teòric que en el seu moment van establir Prince i Smolensky (1993). A continuació, descriuré les tres primeres, per arribar a entendre el seu funcionament:

a) *Universality*. La primera característica es refereix al fet que hi ha un conjunt de principis universals, que formen part de totes les llengües i gramàtiques. Per exemple, els tres següents:

- (OBERTURA): principi que exigeix una obertura a les síl·labes, de manera que les vocals han d'anar acompanyades d'una consonant a la seva esquerra.
- (MORFSEG): els segments que no posseeixen una entitat morfològica estan prohibits. Aquest principi el podem relacionar amb el de [**EPÈNTESI*], el qual prohibeix la inserció de segments que no disposen d'un aval morfològic, com per exemple, una vocal epentètica.
- (-CODA): principi, pel qual s'exigeix que les síl·labes no disposin d'una coda, és a dir, elements consonàntics finals darrere d'una vocal.

b) *Violability*. Aquesta segona característica ens descriu el fet pel qual els principis es poden violar (sobretot per satisfer-ne un de més important), però les violacions han de ser mínimes, perquè si no el candidat no podrà esdevenir la forma òptima.

c) **Ranking**. Els principis que hem presentat són universals, però, segons la llengua, s'organitzen d'una manera diferent. Això vol dir que cada sistema lingüístic disposa de la seva classificació de principis (de més a menys crucials).

Les característiques de la teoria de l'optimitat ens mostren que efectivament hi ha un conjunt de principis universals que hauran de ser respectats i adquireixen més o menys valor segons el rànquing de cada llengua.

A més, els trets de la teoria de l'optimitat es relacionen amb tres components de la Gramàtica Universal:

- *Gen*: defines the structures and mappings — candidates, in the jargon — that are to be evaluated, and how they are organized into candidate sets, from each of which the optimal candidates are selected.
- *Con*: spells out the criteria of decision between competing candidates.
- *Eval*: defines what it means to be optimal.

[Alber, B. & Prince, A. (2021: 45)]

Els tres elements formen part del funcionament de la teoria de l'optimitat:

Gen: és el component que duu a terme la funció de proveir candidats, que posteriorment seran avaluats segons la classificació dels principis.

Con: és el conjunt de restriccions, a partir dels quals es construeixen les gramàtiques. Aquestes restriccions són universals, fins i tot en les llengües que les violen de manera constant.

Eval: aquest principi avalua i ordena els candidats segons la seva harmonia. Això significa que el candidat més harmònic és el que satisfà millor o viola en menor grau la jerarquia.

“A system in Optimality Theory (OT) specifies the admitted candidates and the criteria (‘constraints’) that choose between them, and nothing more”.

Tenint en compte la informació descrita, podem analitzar i descriure la gràfica (1).

(1)

Candidats	principi 1	principi 2
→ candidat A		*
candidat B	*!	

Segons (1), *Gen* ha proporcionat dos candidats que competeixen per ser la forma òptima, que esdevindrà superficial. Posteriorment, han estat avaluats i ordenats per *Eval*

segons la seva interacció amb les restriccions: el candidat A satisfà el principi 1, però viola el principi 2, tal com ho indica el símbol '*'; el candidat B viola el primer principi (*!), i convenç el segon.

Hem de tenir present que l'ordre dels principis s'estableix d'esquerra a dreta: això significa que el primer és més important que el segon.

Així doncs, la forma òptima seria el candidat A, ja que el candidat B ha comès una violació fatal (*!): no ha respectat la condició més rellevant i, per tant, queda eliminat de manera definitiva. El candidat òptim s'indica de la següent manera: (→).

1.2. Aplicació

Una vegada s'ha fixat la definició i el funcionament de la teoria de l'optimitat, i som conscients dels elements que entren en joc en aquest sistema teòric de la fonologia, podem aplicar-ho en el cas del català i, posteriorment, a l'alguerès.

Segons Pons (2003: 56), la teoria de l'optimitat és un sistema teòric que deriva de la fonologia generativa, la qual entén que la llengua té un doble nivell de representació: en primer lloc, existeixen les formes subjacents o lèxiques que contenen una informació impredecible, i, en segon lloc, sorgeixen les formes superficials, que són el resultat d'un conjunt de regles fonològiques aplicades a les formes subjacents. Ho podem veure d'una forma més clara en la següent taula:

(2)

Forma subjacent	Forma superficial
/maron/	<i>marró</i>

El mot *marró* correspon a la forma subjacent /maron/, tal com ho demostren els derivats *marronet* o *marroneta* en els quals la *n* es realitza fonèticament. Ara bé, la forma superficial o el resultat final és *marró* (sense pronunciar la *n*), atès que s'ha aplicat una regla fonològica a la forma subjacent, que consisteix a elidir tota *n* posttònica final.

Els candidats de la teoria de l'optimitat són les formes finals que sorgeixen a causa de l'aplicació de processos fonològics.

A continuació, a (3), analitzem un exemple del català central amb el mot *pam*, per posar finalment en pràctica el que hem descrit fins ara de manera teòrica:

(3)

Candidats	MORFSEG	OBERTURA
→ p. 'am		*
. 'tam	*!	

A (3), *Gen* ha donat dos candidats que seran avaluats pel conjunt de restriccions (*Con*): concretament, els principis que s'han de respectar són el (MORFSEG) i (OBERTURA). Finalment, *Eval* ha avaluat i ordenat els candidats segons la seva harmonia. Així doncs, encara que el primer candidat (p.'am) violi el principi (OBERTURA) (*), és la forma òptima perquè satisfà el principi imprescindible; en canvi, el segon candidat (. 'tam.) ha introduït una consonant sense aval o entitat morfològica que podríem associar a una consonant epentètica en posició d'obertura, de manera que no és fidel al principi (MORFSEG), tal com indica el (*!).

(4)

Candidats	MORFSEG	-CODA
→ 'pam.		*
. 'pa. mə.	*!	

Segons (4), el primer candidat viola la segona condició, tal com ho indica el signe '*' a la columna de (-CODA), ja que la *m* final s'associa a la posició sil·làbica de coda; el segon candidat viola el primer principi (*!) de manera fatal en el moment que ha introduït un material que no posseeix cap entitat morfològica, és a dir, una vocal epentètica. Així doncs, a (4), el candidat guanyador serà el primer.

En els següents capítols podrem comprovar que el principi de (-CODA) se situa en una posició elevada en la jerarquitització de principis universals en l'alguerès. Això s'explica pel fet és un dialecte que desenvolupa i aplica mecanismes de la llengua, que tenen com a objectiu atacar les codex.

El comportament dels elements a la coda en alguerès ha estat estudiat en el marc de la teoria de l'òptimitat per Serra (1996), del qual extrauré dades més endavant per analitzar els processos que afecten les codex i, tanmateix, per Pons (2003) que descriu les següents restriccions en alguerès que hem de tenir presents:

(5)

Restriccions

a) NO-CODA INTERNA (NO-COD_{INT}): Es prohibeixen les consonants oclusives associades a una coda sil·làbica interna.

b) COMPARTIU(PA) (COMP(PA)): Els segments adjacents han de tenir el mateix lloc d'articulació.

c) ALINEEU-Mots(ALIN-Mots): El costat dret del mot ha de coincidir amb el costat esquerre del mot següent. [Prohibeix la inserció entre mots adjacents].

d) MAXIMALITAT-IO (MAX): Cada segment de l'input ha de tenir un corresponent en l'output. [Prohibeix l'elisió de segments subjacents].

[Pons (2003: 62)]

Amb relació a les condicions de (5), en alguerès, s'estableix la següent jerarquia: ALIN-Mots > NO-COD_{INT} > MAX > COMP(PA). Per tant, en el següent exemple (6), podem deduir d'entrada que qualsevol candidat que associi un segment consonàntic a la posició de coda interna cometrà una violació greu i per aquest fet no esdevindrà una forma òptima.

(6)

(13) *Jerarquia de restriccions valencià i alguerès col·loquials*
ALIN-Mots >> NO-COD_{INT} >> MAX, COMP(PA), IDENT(PA)

/pøk##trəs/	ALIN-Mots	NO-COD _{INT}	MAX	COMP(PA)	IDENT(PA)
a. [pøk.'trəs]		*!		*	
☞ b. [pɔ.'trəs]			*		
c. [pɔ.ki.'trəs]	*!				
d. [pɔt.'trəs]		*!		*	*

[Pons (2003: 65)]

Tenint en compte les restriccions descrites a (5), podem arribar a comprendre un cas real de l'alguerès (6).

Pel que fa al primer candidat [pøk.'trəs] ha comès una violació greu: no convenç el principi (NO-COD_{INT}), pel fet que associa una consonant oclusiva [k] a la coda sil·làbica interna.

Respecte al segon candidat, la forma [pɔ.'trəs] no ha afegit cap element entre síl·labes i, a més, no disposa de cap consonant associada a la posició de coda interna.

El tercer candidat no pot ser de cap manera el definitiu, ja que viola el principi de més valor en l'alguerès (ALIN-Mots): [pɔ.ki.'trəs] insereix la síl·laba (ki) entre mots adjacents.

El quart candidat [pɔt. ˈtrɔs] viola la restricció (IDENT (PA)), atès que la consonant [k] ha perdut el seu valor original, per adoptar el de la consonant següent, i no té en compte el principi (NO-CODA_{INT}). Ara bé, a l'anàlisi de Pons s'ha de recalcar que el quart candidat no viola el principi (COMP(PA)), ja que s'ha produït una assimilació i la consonant oclusiva final de *poc* comparteix el punt d'articulació dental amb la consonant veïna.

Així doncs, el segon candidat és l'òptim (*poc tros* serà pronunciat [pɔ.ˈtrɔs]): no satisfà el principi (MAX), però ha respectat les dues condicions més importants: (ALIN-Mots) i (NO-CODA_{INT}).

Convé destacar que en alguerès es pot violar un principi que prohibeixi l'eliminació de segments subjacents i, per tant, de les codex sil·làbiques (MAX), amb la finalitat de satisfer la condició que exigeix la supressió de les codex (-CODA) o en el cas de (6): (NO-CODA_{INT}).

Això demostra sens dubte el valor de (-CODA) que acabarem d'analitzar en els següents capítols.

2. Restriccions a les codex sil·làbiques en alguerès

2.1. Marc teòric

En aquest segon capítol, introduïm una explicació de base fonètica amb relació a les codex i les obertures sil·làbiques, amb la finalitat de presentar un plantejament, pel qual les parts finals de les síl·labes —les codex sil·làbiques internes i finals— són posicions dèbils, en contraposició a les parts inicials.

La intenció és partir d'aquest marc teòric, amb la finalitat d'aplicar-lo en el cas de l'alguerès, on el principi de [-CODA] disposa de valor, tal com hem descrit en el primer capítol. D'aquesta manera, iniciem una hipòtesi vinculada a les codex sil·làbiques que reflecteix dos factors a tenir en compte: fonèticament, les posicions finals de les síl·labes alguereses són febles; fonològicament, les codex internes i finals reflecteixen l'aplicació de [-CODA] per part de la llengua, la qual opta per mecanismes que debiliten els segments consonàntics finals o, en el pitjor dels contextos, els elideixen (Serra 1996: 156).

2.2. [CODA] vs. [OBERTURA]

Palmada (2002: 260-262) proposa una explicació fonètica a propòsit de la coarticulació dels sons veïns que implica l'assimilació de les consonants ubicades en posició de coda sil·làbica final.

La seva justificació parteix d'un desequilibri entre els sons segons el seu punt de localització en l'estructura sil·làbica, és a dir, els segments consonàntics adquireixen una naturalesa més forta o més feble en funció de la seva respectiva posició sil·làbica. Això implica que dins de l'arquitectura de la síl·laba, hi ha una posició més consistent que garanteix les propietats originals dels sons —el mode d'articulació, el punt d'articulació i la sonoritat— juntament amb una posició delicada que no assegura sempre les característiques mencionades.

(7)

[OBERTURA]
La posició inicial de la síl·laba garanteix les propietats dels sons
<i>un pam</i> (u[m] [p]am)

(8)

[CODA]
La posició final de la síl·laba no garanteix les propietats dels sons
<i>un pam</i> (u[m] [p]am)

[Palmada (2002: 260)]

Mentre que a (7), la consonant oclusiva sorda [p] vinculada a l'obertura sil·làbica manté les seves característiques originals que la defineixen, a (8), la consonant nasal [n] associada a la coda sil·làbica adquireix el punt d'articulació de la consonant de l'obertura següent (alveolar → bilabial), a través del procés d'assimilació del punt d'articulació.

Però quina és la raó fonètica que imposa el punt d'articulació de la consonant de l'obertura i, alhora, reflecteix el fet, pel qual efectivament les codas són ubicacions sil·làbiques que no asseguren les propietats dels sons (en aquest cas, el punt d'articulació).

Les consonants ubicades a l'inici de la síl·laba poden articular-se de manera satisfactòria, atès que disposen d'un suport vocàlic que desenvolupa la funció de nucli sil·làbica i, en conseqüència, la vocal reflecteix el punt d'articulació de la consonant correctament, el qual és percebut sense dificultats (Palmada 2002: 261); en canvi, les consonants en posició de coda no són acompanyades d'un element vocàlic, ja que s'ubiquen en la part final de la síl·laba i, per tant, no poden expressar amb facilitat el seu punt d'articulació, el qual tampoc es percep bé. Així doncs, no resulta estrany que una consonant final cedeixi les seves propietats per adquirir les de les consonants veïnes posicionades a l'obertura de la següent síl·laba.

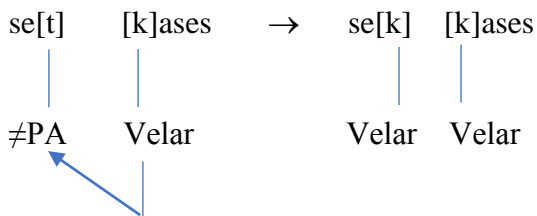
Palmada insisteix en el fet que els sons que comporten exigències menors —com per exemple, els oclusius— són els que adquireixen ràpidament el punt d'articulació dels sons següents. N'és una bona mostra una consonant coronal —una oclusiva, com per exemple la [t]— que no disposa d'informació sobre el punt d'articulació i, doncs, es caracteritza per un caràcter *buit*, a diferència d'una velar [k], la qual reflecteix el seu punt d'articulació i per això es tracta d'un caràcter *ple* (Serra 1996: 172).

Més endavant, en el cas de l'alguerès, descriurem el procés fonològic que justifica l'absència del punt d'articulació de les consonants en posició de coda que, a més, es vincula a un principi que resulta ser l'origen del procés.

Ara, però, fixem-nos en el cas de les coronals que no sol·liciten exigències articulatòries —com és el cas de la coronal oclusiva [t]— amb un caràcter *buit* en un context d'assimilació on hi ha contacte consonàntic: *set cases* (se[k k]ases), *cap casa* (ca[p k]asa).

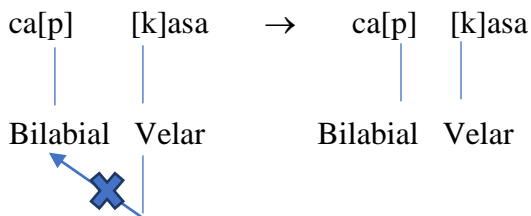
(9)

set cases

(10)

cap casa

[Palmada i Serra (1991: 184)]

A (9), la coronal oclusiva [t] és buida (≠ PA). Així doncs, no comporta exigències articulatòries i en un context d'assimilació adopta el punt d'articulació velar de la consonant següent ubicada a l'obertura a través del límit de mot.

Ara bé, a (10), no es produeix el procés d'assimilació del punt d'articulació descrit a (9), pel simple fet que la consonant bilabial final de *cap* és plena i disposa d'una exigència articulatòria.

En resum: hem fet referència a una raó fonètica, per la qual considerem que les codex són ubicacions febles de la síl·laba, atès que no garanteixen les característiques principals dels sons vinculades a la sonoritat, el punt d'articulació i el mode d'articulació; tanmateix, aquest fet l'haurem de vincular amb una òptica fonològica: processos o mecanismes de la llengua que ataquen —debiliten o eliminen— les codex sil·làbiques que representen un punt dèbil i manipulable.

2.3. Context

Fins ara hem introduït un conjunt de conceptes bàsics que es podrien resumir de manera breu:

- La teoria de l'optimitat és un sistema teòric de representació fonològica que presenta una sèrie de principis els quals poden ser respectats o violats: [-CODA] —principi pel qual no permet l'associació de segments en la posició final de la síl·laba— és de vital importància en alguerès.
- Les codex són posicions febles que no garanteixen sempre les propietats originals dels sons.

Aquesta explicació introductòria té un sentit en el cas de l'alguerès, ja que és un sistema lingüístic, en el qual el principi [-CODA] s'ha de respectar: en aquest apartat, ens proposem doncs a mencionar els processos fonològics que ataquen les parts finals de les síl·labes en alguerès i que més endavant seran desenvolupats a través de dades i descripcions.

[-CODA] en alguerès actua de diferents formes segons el context, però sempre amb l'objectiu de satisfer aquest principi: analitzarem situacions gramaticals on les consonants en les codex han de rebutjar el seu valor original o contextos en els quals adopten les característiques dels elements consonàntics de les obertures mitjançant límits de mots o morfològics; tanmateix, mencionarem circumstàncies on s'elideixen grups consonàntics a la coda final.

D'aquesta manera, es poden empobrir o erradicar els elements consonàntics associats a la part final de la síl·laba, sigui en una coda interna o final.

Així doncs, en aquest estudi, suggerim classificar els processos que ataquen les codex sil·làbiques alguereses en funció del seu comportament o mètode d'actuació: d'una banda, els processos de debilitació; d'altra banda, els processos d'eliminació. La taula de (11) podria considerar-se un context de l'alguerès que classifica els processos amb les seves ubicacions respectives, és a dir, si els atacs es duen a terme en la coda interna o final.

(11)

a) Processos de debilitació

Procés	Ubicació
Ensordiment final	[CODA _{FINAL}]
Centralització i assimilació del punt d'articulació	[CODA _{FINAL}]

b) Processos d'eliminació

Procés	Ubicació
Eliminació de les cods ròtiques	[CODA _{INTERNA}]
Elisió i epèntesi	[CODA _{FINAL}]
Eliminació de les cods finals a la primera persona del singular del present d'indicatiu	[CODA _{FINAL}]

Determinades consonants en posició de coda sil·làbica són afectades per part d'aquests processos. En aquest treball proposem descriure'ls i especificar quins són els segments consonàntics atacats, segons el seu mode d'articulació i la seva sonoritat.

3. Processos de debilitació

3.1. Ensordiment final

D'entrada, fixem-nos en els següents mots, amb les seves respectives transcripcions fonètiques.

(12)

a)

sec ([ˈsɛk]), *seca* ([ˈsɛkə]), *tip* ([ˈtip]), *tipa* ([ˈtipə]).

b)

cec ([ˈsɛk]), *cega* ([ˈsɛɣə]).

c)

rep ([ˈrɛp]), *rebria* ([rɛˈβriə]).

Les formes femenines de (12a) reflecteixen un procés morfològic de flexió nominal que consisteix a afixar morfemes de femení a l'arrel, que aporten informació gramatical de gènere; podríem afirmar el mateix respecte a la forma femenina de (12b), però no seria suficient, atès que si ens fixem en *cega* ([ˈsɛɣə]) i, a més, la comparem amb la forma masculina ([ˈsɛk]), notem una divergència que no es tradueix en (12a): d'una banda, en posició d'obertura, l'oclusiva aproximant és sonora [ɣ], però, en canvi, la posició de coda reflecteix una alternança, ja que la consonant esdevé sorda [k]; (12c) es configura en la mateixa línia que (12b), atès que el verb presenta una arrel finalitzada en bilabial sonora en formes com ([rɛˈβriə]), però es transforma en sorda en posició de coda final.

Fonològicament, l'ensordiment final és un procés, pel qual les obstruents sonores — les oclusives, les fricatives i les africades— esdevenen sordes en posició final. En alguerès, veurem representada la regla, per la qual el valor de sonoritat d'una obstruent final ha de ser [-sonor] o, expressat d'una altra manera, el principi, pel qual una obstruent en posició de rima, és a dir, la part final de la síl·laba, no pot vincular-se a una propietat de sonoritat concreta [±sonor], i, en contra, adquireix un valor no marcat o de defecte, equivalent a [-sonor].

(13)

Regla de l'ensordiment final

[±SON] → [-SON] / [OBSTRUENT-SONANT] #

(14)

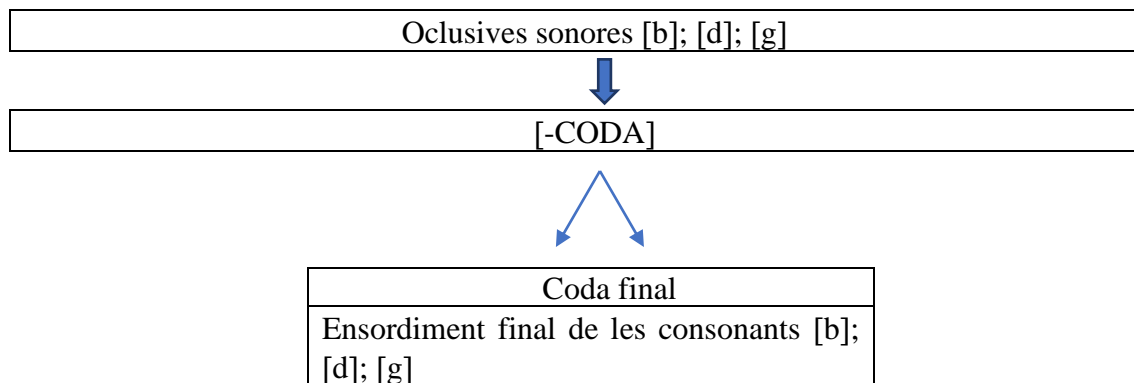
Principi

* C_[±SON] / RIMA

La finalitat d'aquest apartat és demostrar l'existència d'aquesta regla d'ensordiment final o principi en les obstruents finals en alguerès (específicament aplicada a les oclusives i fricatives sonores). A més, l'explicació fonològica es complementa amb una justificació de fonètica articulatòria i acústica.

3.1.1. Oclusives sonores

(15)

Pel que fa a les oclusives, en alguerès existeixen un conjunt de tres parelles que es podrien considerar binàries, ja que presenten dos valors de sonoritat: [± sonoritat]. Així doncs, en alguerès (i també en català central), les consonants [p], [t], [k] es caracteritzen pel valor de [-sonoritat], mentre que les restants [b], [d], [g] s'associen a la característica de [+sonoritat].

En alguerès, les consonants sonores associades a la posició de coda sil·làbica final poden perdre el seu valor original per adoptar la característica restant i defectuosa: el tret de [-sonoritat]. Estem davant d'un cas de [-CODA], tal com podem observar en els següents exemples:

(16)

[b]

- “E si proferisce come *p* quando è finale, anche se è seguita da altra consonante”.

[Pais, J. (1970: 62)]

L'oclusiva sonora en posició de coda sil·làbica final s'ensordeix: [b] → [p].

- “*Acab* [acabo] si pronuncia *acap*”.

[Pais, J. (1970: 62)]

[d]

- “Come in italiano. Prendre, però, il suono della *t* quando è finale, e quello dell'*r* se è intervocalica”.
- “*Arrecord* [recordo] (io ricordo) si pronuncia *arracolt*”.
- “*Desgraciada* [infelice] si pronuncia *dasgrassiara*”.

[Pais, J. (1970: 63)]

En posició de rima, l'obstruent sonora esdevé sorda: [d] → [t].

[g]

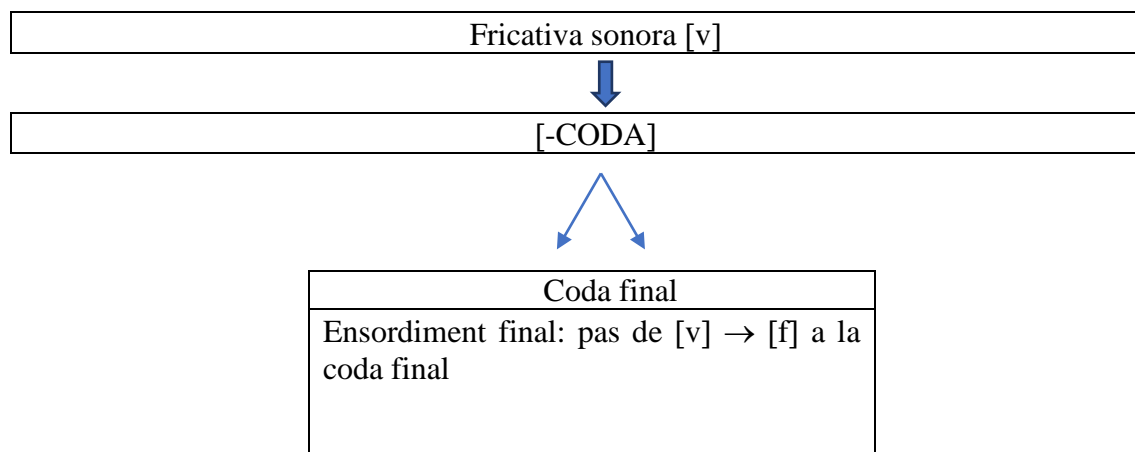
- “*Amag* [amago] (nascondo) si pronuncia *amach*”.

[Pais, J. (1970: 64)]

Es reproduïx el mateix escenari d'ensordiment final de les oclusives sonores [b] i [d], de manera que la [g] passa a ser sorda ([k]).

3.1.2. Fricativa sonora

(17)

(18)

[v]

La fricativa labiodental sonora en posició de coda sil·làbica final és pronunciada com una fricativa labiodental sorda.

- “*Escriv* [escric] (scrivo), pron. *ascrif*”.

[Pais, J. (1970: 68)]

3.1.3. Conclusió fonològica i explicació fonètica de l’ensordiment final

Des d’un punt de vista fonològic, l’ensordiment final de les obstruents és un procediment, en el qual no poden associar-se a un valor de sonoritat concret, i, en conseqüència, hauran d’obtenir el valor no marcat de menys sonor a la posició de coda. Per tant, en alguerès, s’aplica per debilitar les consonants que ocupen la part final de la síl·laba.

Tanmateix, Palmada comenta que l’ensordiment final disposa d’una base fonètica articulatòria: les molècules d’aire poden passar a través de la laringe amb la finalitat de fer vibrar les cordes vocals si es compleix la condició, per la qual la pressió subglòtica és superior respecte a la supraglòtica. Defensem doncs l’anàlisi, pel qual l’ensordiment final de les oclusives i fricatives en alguerès es produeix per una dificultat per mantenir una equilibri de pressió suficient per fer vibrar les cordes vocals, és a dir, a l’hora d’articular les consonants finals de la síl·laba, s’han esgotat les molècules d’aire dels pulmons i, consegüentment, no podem fer moure les cordes vocals. A més, des d’una òptica acústica i perceptora, una consonant final sempre estarà limitada, ja que a diferència d’una consonant en posició d’obertura, no disposa d’un element vocàlic per poder expressar correctament el seu caràcter sord o sonor.

Podem resumir el procés d’ensordiment final de les obstruents en alguerès de la següent manera.

(19)

Fonètica articulatòria
Ø pressió subglòtica > pressió supraglòtica
Fonètica acústica
Dificultat de les consonants finals per expressar el seu caràcter sord o sonor

Regla fonològica de l'ensordiment final

$[\pm\text{SON}] \rightarrow [-\text{SON}] / [\text{OBSTRUENT}_{-\text{SONANT}}] \#$

Principi de l'ensordiment final

* $C_{[\pm\text{SON}]} / \text{RIMA}$

3.2. La centralització i assimilació del punt d'articulació

En primer lloc, hem de retenir un principi introduït per Serra (1996: 173), vinculat a les codas sil·làbiques i el punt d'articulació en alguerès: es tracta del [FILTRE DE LA CODA], que no permet a les consonants en posició de coda sil·làbica associar-se a la informació del punt d'articulació.

(20)

[FILTRE DE LA CODA]

* $C]_{\text{CODA}}$

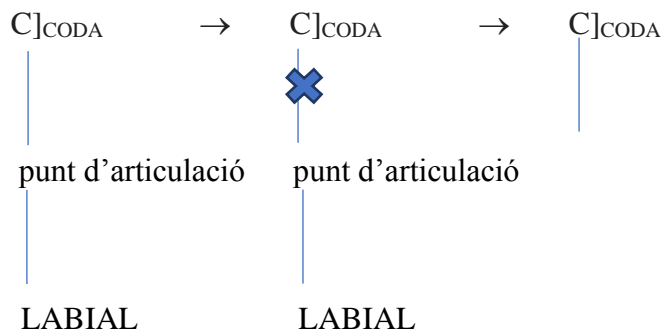

punt d'articulació

[Serra (1996: 174)]

La condició de [FILTRE DE LA CODA] ha de ser respectada, de manera que aquest principi suposa l'aparició i aplicació del procés de centralització, que esborra la informació vinculada al punt d'articulació de les consonants situades en la part final de la síl·laba.

(21)

[Serra (1996: 173)]

La mostra de (22) reflecteix el funcionament de la centralització, amb el seu origen inclòs: en el primer estadi, analitzaríem un context, en el qual una consonant ubicada a la rima, és a dir, a la coda sil·làbica, disposaria d'un punt d'articulació labial, però l'alguerès ha de satisfer el principi de [FILTRE DE LA CODA], i és per això que no permet a la consonant gaudir o vincular-se a la propietat de labial (segon estadi); en el tercer estadi, es duu a terme finalment el mecanisme de centralització i es buida el punt d'articulació d'una consonant que en un escenari inicial el tenia ple (Serra 1996: 172).

L'operació de desassociació converteix una representació de partida corresponent a qualsevol punt d'articulació en la representació d'una coronal, en una representació buida. Si s'accepta que l'articulació coronal és la no marcada, la central, es pot veure el sentit del terme *centralització* que s'ha emprat tradicionalment per fer referència al procés.¹

D'aquesta manera, si una condició prohibeix l'adquisició del punt d'articulació a una consonant en posició de coda i, en conseqüència, s'aplica un procés, pel qual s'elimina aquesta informació, el resultat és el següent: una consonant desprotegida i buida, que pot modificar-se fàcilment en funció de la consonant veïna.

En mallorquí, sorgeixen formes amb transcripcions fonètiques reveladores —si ens focalitzem en la informació descrita fins ara—, com per exemple, *cap flor* [kaf flo] o *cap ca* [kak ká] (Palmada 2002: 264). La consonant coronal oclusiva final adopta el punt d'articulació de la consonant més propera, ubicada en posició d'obertura sil·làbica, atès que no disposa de cap indicació pel que fa al punt d'articulació.

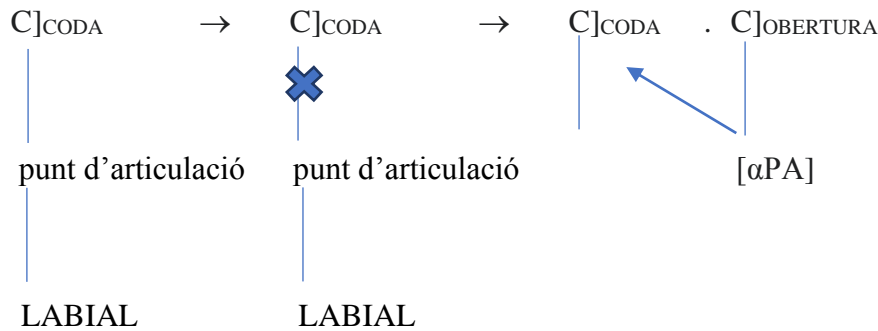
Per tant, presentem el procés de l'assimilació del punt d'articulació, el qual no només s'executa en català central o en les variants balears, sinó també en alguerès.

En síntesi: l'assimilació del punt d'articulació en alguerès és el darrer pas i resultat final, provocat pel [FILTRE DE LA CODA] i el procés de centralització. Podem representar el procés complet a (23), on s'elideix el punt d'articulació labial de la consonant a la coda i, en última instància, se li adjudica la propietat de la consonant de l'obertura següent a través del límit de mot (23a), o bé, de la consonant següent a la coda mitjançant el límit de morfema (23b).

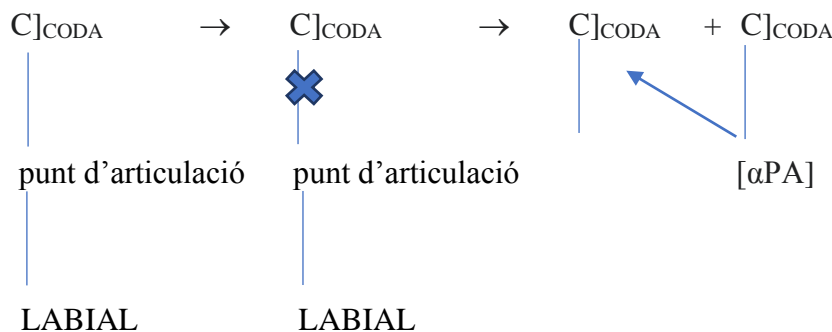
¹ Serra (1996): 173.

(23)

a)

b)

Una vegada hem descrit el procés fonològic, amb els seus orígens, és hora de demostrar-ho a través de pronúncies alguereses. Concretament es produeix en les consonants oclusives (labials i velars), en les palatals i, finalment, també perjudica a les nasals.

3.2.1. Oclusives labials i velars

L'assimilació del punt d'articulació és un mecanisme més de la llengua, amb l'objectiu de debilitar la consonant ubicada en la posició final de síl·laba, la qual perd el seu punt d'articulació original i s'assimila al so del costat, de manera que adquireix les propietats de la consonant veïna situada a l'obertura.

En alguerès, es produeix una centralització de les oclusives labials i velars, acompanyades d'una consonant final que exerceix pressió: d'aquesta manera, s'esborra el punt d'articulació de les oclusives mencionades les quals esdevenen alveolars en el pas del singular al plural (Palmada 2002: 264). És a dir, el morfema de plural *-s* escampa la seva informació alveolar a la consonant que ocupa el lloc de la coda ($[\text{p}]/[\text{k}] \rightarrow [\text{ts}]$).

Així doncs, les formes com *amic* (ami[k]) i *amics* (ami[ts]), o *tap* (ta[p]) i *taps* (ta[ts]), reflecteixen una divergència entre els elements nominals singulars i plural: els primers permeten a la consonant final la constància i permanència del seu lloc d'articulació original, mentre que els segons no, a causa de l'escampament del punt d'articulació alveolar mitjançant el límit de morfema.

(24)

Singular	Plural
[amík]	[amít+s]
[táp]	[tat+s]

[Palmada (2002: 264)]

Ara bé, hem de tenir present que el procés es vincula i alhora es complementa amb una explicació de base fonètica, descrita per Palmada (2002: 260-264): en català central, les oclusives dentals adquireixen el punt d'articulació de la consonant següent, associada a l'obertura, com a la seqüència *set* (se[t]), *set camps* (se[k k]amps), mentre que les oclusives velars ([k]) es resisteixen i no perden la seva propietat articulatòria original, precisament pel seu requeriment articulatori: *poc* (po[k]), *poc bo* (po[g b]o); en canvi, en alguerès el comportament assimilatori associat a les oclusives dentals s'expandeix a la resta, és a dir, a les oclusives labials i velars de manera general.

Palmada (2002: 264) comenta el següent a propòsit del procés d'assimilació descrit: "Les variants balears i l'alguerès, però, el presenten de manera general i es produeix de manera sistemàtica fins i tot en una elocució acurada [...]". Finalment, adjunta uns exemples de l'alguerès on es pot reflectir correctament l'assimilació de les oclusives labials i velars a una alveolar en plural.

(25)

Singular	Plural
tap [táp]	taps [táts]
cub [kúp]	cubs [kúts]
cap [káp]	caps [káts]
amic [amík]	amics [amíts]
ric [rík]	rics [ríts]
antic [antík]	antics [antíts]
groc [grøk]	grocs [gròts]

A (25), a les formes del singular, les consonants finals no són afectades per cap procés fonològic, de manera que mantenen els seus punts d'articulació originals; en canvi, a les formes del plural, els segments consonàntics que ocupen la posició de coda sil·làbica final són modificats: la consonant final velar [k] i la bilabial [p] de les formes singulars *amic*, *ric*, *groc*, *tap* i *cap* esdevenen alveolars. Per tant, podem afirmar que hi ha un punt simple que perd la seva propietat original ([p]/[k]→[ts]).

En el balear també es reproduïx el fenomen d'assimilació de caràcter general a les oclusives. En el següent exemple (26), analitzem el fet, pel qual una oclusiva labial pot assimilar-se a una labiodental i velar, juntament amb una oclusiva velar que pot esdevenir bilabial a través de l'escampament del punt d'articulació per part de la consonant següent de l'obertura sil·làbica.

(26)

cap flor	[kaf flɔ]
cap ca	[kak ká]
puc passar	[pùp pəsá]

[Palmada (2002: 264)]

Tanmateix, en balear, l'assimilació es pot aplicar dins del mot, amb la finalitat de debilitar la consonant restant ubicada a la coda. Segons Serra (1996: 122), en balearic, les obertures /dl/-/tl/ estan prohibides, tal com podem observar en la següent transcripció fonètica del verb *vetl*: ['vəl.l]. A (27) ho podem analitzar millor.

(27)

1. *'və.tl
2. *'vət.l
3. OK'vəl.l

En el primer estadi, analitzem que l'obertura /tl/ no és possible; en el segon estadi, el límit sil·làbic ha separat el grup, amb l'objectiu de cedir la [t] a la coda, i la [l] en posició d'obertura; finalment, en el tercer i darrer estat, es produeix una assimilació del punt d'articulació, procés pel qual la consonant en posició final de síl·laba, és a dir, la [t], perd el seu punt d'articulació (dental) i s'assimila a la consonant en posició d'obertura i esdevé una [l] alveolar.

3.2.2. Palatals

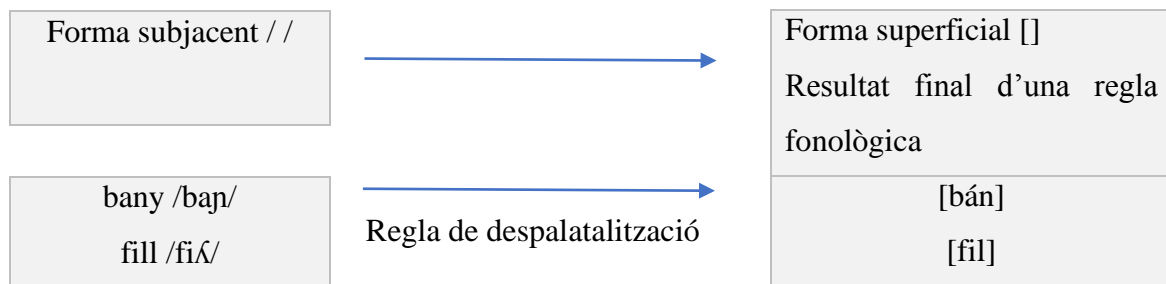
La centralització, originada en el principi de [FILTRE DE LA CODA], també s'implanta en les palatals de l'alguerès ([ʎ] i [ɲ]). Examinem contextos, pels quals les consonants palatals ubicades a la posició de coda no poden mantenir el seu punt d'articulació, ja que s'elimina, i, en conseqüència, esdevenen alveolars ([n] i [l]). Es tracta doncs d'un mecanisme de despalatalització, amb la finalitat de debilitar les palatals en la part final de la síl·laba.

En alguerès en lloc de [ʎ] i [ɲ] en posició final de síl·laba apareix regularment [l] i [n]. Exemples: *col* (per *coll*), *fil* (per *fill*), *cavals* (per *cavalls*), *gal* (per *gall*); *jun* (per *juny*), *an* (per *any*), *puns* (per *punys*).²

La despalatalització és el resultat final d'un procés que converteix les consonants palatals en alveolars en posició de coda. De fet, Bibiloni (2002: 282) considera que la despalatalització s'origina en el context on una palatal és seguida de consonant, especialment en els plurals: *ans* (per *anys*).

Abans, però, recordem que la llengua disposa d'un doble nivell de representació: d'una banda, les formes subjacents equivalents a formes abstractes; d'altra banda, les formes superficials, que són el resultat final de l'aplicació de regles fonològiques respecte a les formes subjacents.

(28)

[Lloret & Mascaró (2006: 18)]

Defensem l'anàlisi següent: les formes subjacents de *bany* o *fill* contenen una palatal final ([ɲ];[ʎ]) que es transforma en alveolar final ([n];[l]) en la forma superficial com a resultat de despalatalització. Així doncs, la despalatalització és el resultat final d'un procés que converteix les consonants palatals en alveolars en posició de coda.

Una vegada hem definit el procés, amb els seus respectius exemples, seria adient inserir-lo dins d'un marc teòric, és a dir, fixar exactament els contextos, pels quals la despalatalització s'aplica correctament.

² Bibiloni (2002): 282.

Els elements afectats comparteixen la ubicació —se situen en la posició final de la síl·laba— i es despalatalitzen en els tres contextos següents:

- a) En posició de [CODA_{FINAL}].
- b) En posició de [CODA_{FINAL}] seguida d'una consonant final.
- c) En posició de [CODA_{FINAL}] en contacte consonàntic amb el mot següent.

a) Despalatalització en [CODA_{FINAL}]

	Forma subjacent	Forma superficial
<i>any</i>	/aɲ/	[án]
<i>aquell</i>	/akeʎ/	[akél]

[Pons (2008: 22)]

b) Despalatalització en [CODA_{FINAL}] + C_{FINAL}: Assimilació del punt d'articulació

	Forma subjacent	Forma superficial
<i>anys</i>	/aɲ+z/	[áns]
<i>aquells</i>	/akeʎ+z/	[akéls]

[Pons (2008: 22)]

([ɲ]→[n]; [ʎ]→[l] [CODA_{FINAL}] + C_{FINAL}): aquest context també es pot explicar com una assimilació de la consonant palatal al punt d'articulació alveolar, que transmet les seves propietats articulatòries a través del límit de morfema.

c) Despalatalització en [CODA_{FINAL}] + C_{INICIAL}

	Forma subjacent	Forma superficial
<i>any passat</i>	/aɲ##pas+a+d/	[am pasát]
<i>aquell palau</i>	/akeʎ##paráw /	[akèl paráw]

[Pons (2008: 22)]

([ɲ]→[m]; [ʎ]→[l] [CODA_{FINAL}] + C_{INICIAL}): en el primer cas, la consonant palatal [ɲ] es converteix en una bilabial [m], com a resultat de l'escampament del punt

d'articulació mitjançant el límit de mot; en el segon cas, es produeix només un procés de despalatalització.

En darrer lloc, les dades de Lloret i Mascaró (2006: 18) respecte a la *centralització sistemàtica* (despalatalització) reflecteixen un tret peculiar: “Alguerese Catalan, in which there is systematic centralization with palatal nasals and laterals but not with labials (ba[n]–bac]ar, fi[l]–fi[ʎ]a ‘son–daughter’ but fu[m]–fu[m]ar)”.

(29)

[CODA]	[OBERTURA]
ba[n]	ba[ɲ]ar
fi[l]	fi[ʎ]a

[CODA]	[OBERTURA]
fu[m]	fu[m]ar

[Exemples extres de Lloret & Mascaró (2006: 18)]

Tenint en compte els darrers exemples, afirmem que la despalatalització perjudica les consonants palatals mencionades que s'associen a la coda sil·làbica final i, per tant, la bilabial ([m]) queda exclosa d'aquest procés.

3.2.3. Nasals

En el cas de les nasals [m] i [ɲ], es reproduïx també una centralització acompanyada d'una consonant final, que escampa el seu punt d'articulació a través d'un límit morfològic. Així doncs, en el context esmentat, una nasal [m] o [ɲ] es desvincula del seu tret original, per esdevenir alveolar [n].

La divergència entre [ʎa'gum] i [ʎa'guns] és una bona manera d'explicar el procés. Pel que fa a la forma singular, hem de tenir present que la consonant final no és afectada per cap procés fonològic: en part no es dona un context de centralització, amb la consegüent assimilació del punt d'articulació, ja que no hi ha una consonant final al darrere, equivalent al morfema de plural, que exerceixi pressió. Serra (1996: 177) defensa l'anàlisi, pel qual la consonant final és extrasil·làbica, és a dir, sense cap connexió amb l'estructura de la síl·laba, de manera que no és debilitada per cap procés fonològic: seria el cas de [ʎa'gu<m>].³

³ La consonant final extrasil·làbica s'indica entre parèntesis angulars.

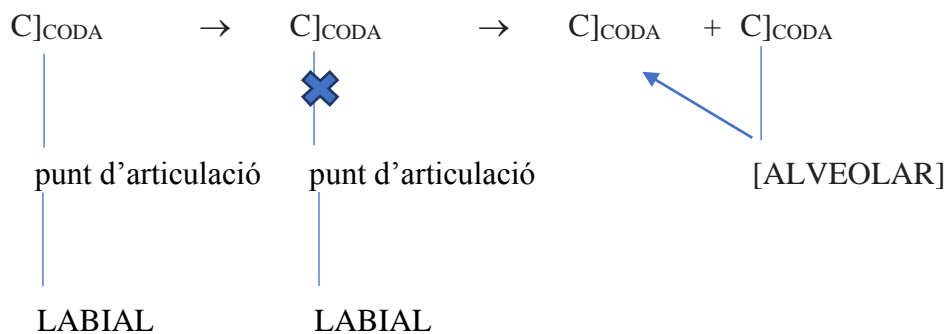
En el cas de la forma plural, esperàriem trobar-hi la forma [ʎaˈgums], com en el cas del català central, però en tot cas la pronunciació equival a la transcripció fonètica [ʎaˈguns].

En aquest context, la consonant nasal [m] no s'ubica en la posició final absoluta i, en conseqüència, no és extrasil·làbica. Dit d'una altra manera: [m] ocupa en aquest cas la posició de coda sil·làbica, ja que és una consonant interna, i, per tant, es produeix el procés de centralització, motivat pel [FILTRE DE LA CODA].

Recordem de l'apartat anterior, que el principi [FILTRE DE LA CODA] no permet als elements consonàntics en posició de coda disposar d'un punt d'articulació propi o natural. D'aquesta manera s'aplica el procés de centralització, que precisament elimina aquesta informació dels segments consonàntics a la coda, que adopten el nou punt d'articulació de les consonants següents finals a través del límit de morfema.

L'explicació teòrica descrita equival al cas de [ʎaˈgums] → [ʎaˈguns]. Els diferents estadis d'aquest procés, que pretén perjudicar les codas sil·làbiques alguereses, en aquest cas nasals, es pot reproduir a (30).

(30)

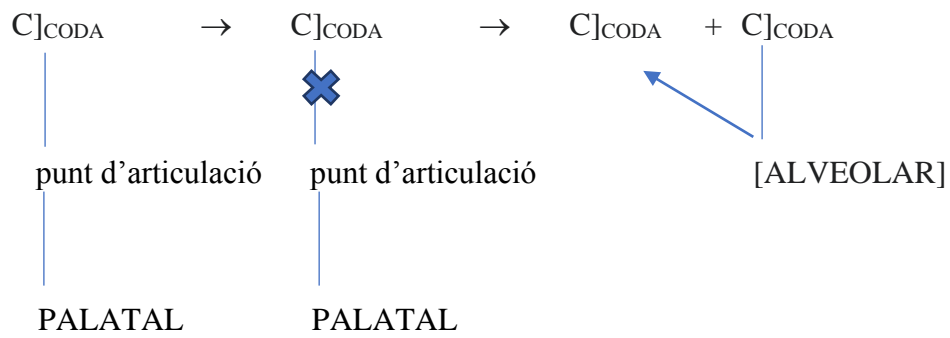

La nasal perd el seu punt d'articulació labial, per adquirir el tret alveolar gràcies a l'escampament del punt d'articulació mitjançant el límit morfològic: [ʎaˈguns].

D'altra banda, la consonant nasal [ɲ] pot reproduir dos contextos: d'una banda, el procés de centralització descrit anteriorment; d'altra banda, una situació d'analogia o regularització de paradigmes.

Les formes [ˈdaɲ] i [ˈdans] corresponen a un cas de centralització a la forma del plural, com a [ʎaˈgum] i [ʎaˈguns], amb la diferència que ara es tracta d'una nasal amb un punt d'articulació palatal que es transforma en alveolar.

(31)

Ara bé, es podria donar el cas d'una analogia o regularització en la nasal palatal, com en el cas de [ˈdaj] i [ˈdans]: la forma del plural s'aplicaria a la forma del singular, la qual quedaria centralitzada també, amb la finalitat de fixar i regular un paradigma: [ˈdan]; [ˈdans].

4. Processos d'eliminació

Fins ara, hem descrit un conjunt de processos que funcionen, amb l'objectiu d'atacar les codex sil·làbiques, tenint en compte el principi actiu [-CODA]. Concretament, hem analitzat contextos de debilitació en alguerès: mecanismes com l'ensordiment final o la centralització i l'assimilació del punt d'articulació que esborren el punt d'articulació original de les consonants ubicades a les codex, amb la finalitat d'imposar-ne un altre per defecte o mitjançant la consonant veïna.

Encetem un nou apartat del treball, que implica ensenyar tres mecanismes que actuen en aquest sistema lingüístic a fi d'eliminar directament les codex sil·làbiques: ens referim doncs als processos d'eliminació de les codex ròtiques, elisió i epèntesi, acompanyats del fenomen del morfema extrasegmental, que actuen tots plegats per satisfer la condició de [-CODA].

4.1. Eliminació de les codex ròtiques

Crabera & Pons & Torres (2009: 2) representen un context amb relació a la preferència de la distribució consonàntica de les consonants líquides (laterals i ròtiques) en alguerès.

(32)

	POSICIÓ[OBERTURA]	POSICIÓ [CODA]
/r/ ([r]; [r̄])	OK	*
/l/	*	OK

Tenint en compte la taula de (32), hem de tenir presents dos aspectes:

- L'alguerès no permet que una consonant ròtica (vibrant [r] o bategant [r̄]) ocupi la posició de coda sil·làbica.
- La consonant lateral [l] disposa de la possibilitat de situar-se en la part final de la síl·laba. Tanmateix, si ocupa la posició d'obertura, es produeix un procés fonològic típic de l'alguerès, pel qual una [l] esdevé una [r]: *flors* ([fr̄ols]).⁴

Fixem-nos ara en el primer punt explicat a través d'un principi, el qual prohibeix la vinculació de consonants ròtiques en la part final de la síl·laba.

NO-CODA_[RHOTIC]C: assign one violation mark for every preconsonantal rhotic parsed as a syllable coda.⁵

⁴ Serra (1996): 162.

L'alguerès no permet que aquesta regla es violi. Així doncs, eliminarà qualsevol coda sil·làbica amb una ròtica, sigui bategant [r] o vibrant [r] a través d'un model de metàtesi —que implica una inversió de dos fonemes— pel qual la ròtica associada a la coda, acompanyada d'una consonant, es trasllada a l'obertura de la mateixa síl·laba.

(33)

Alguerès antic	Alguerès modern
es. to[r]. nell	es. t[r]o. nell
fo[r]. mat. ge	f[r]o. mat. ge
fo[r]. ment	f[r]o. ment
pe[r]. fum	p[r]e. fum
tu[r]. nell	t[r]u. nell

[Crabrera & Pons & Torres (2009: 2)]

En el primer estadi (alguerès antic), observem que en determinades síl·labes hi ha una [CODA-INTERNA_[RÒTCIA]]; en el segon estadi (alguerès modern), a les síl·labes mencionades, la coda ha estat suprimida, de manera que hi ha un final lliure vocàlic. El procés complet es podria resumir de la següent manera:

- [CODA-INTERNA_[RÒTCIA]] → [OBERTURA COMPLEXA]

A més, a través de les següents pronúncies en el marc de la teoria de l'optimitat, podem comprovar que en alguerès les formes òptimes són totes aquelles que no disposen d'una coda sil·làbica interna ròtica.

(34)

	NO-CODA _{[RHOTIC]C}
fo[r]. mat. ge	*!
→ f[r]o. mat. ge	

	NO-CODA _{[RHOTIC]C}
fo[r]. ment	*!
→ f[r]o. ment	

⁵ Crabrera & Pons & Torres (2009): 5.

	NO-CODA _{[RHOTIC]C}
pe[r]. fum	*!
→ p[r]e. fum	

	NO-CODA _{[RHOTIC]C}
es. to[r]. nell	*!
→ es. t[r]o. nell	

	NO-CODA _{[RHOTIC]C}
tu[r]. nell	*!
→ t[r]u. nell	

[Crabrera & Pons & Torres (2009: 2)]

4.2. Elisió i epèntesi

En primer lloc, abans de descriure i analitzar l’elisió i l’epèntesi, hem de retenir tres principis:

- [-CODA]: les síl·labes no han de disposar de codas.
- [MORFSEG]: els segments sense aval morfològic estan prohibits.
- [ASSOCIEU_{SEG}]: els segments no síl·labificats estan prohibits.

[Serra (1996: 192)]

Les oclusives coronals [p] i [t] són bones mostres per analitzar i alhora entendre l’operació d’elisió en alguerès, que s’aplica en una elocució ràpida. Pais (1970: 70) ofereix un conjunt d’exemples en els quals se suprimeixen les consonants mencionades, de manera que s’elideix la coda sil·làbica.

(35)

- “*Cap de nap*, pron. *ca de nap*”.
- “*Mes alt de tu*, pron. *mes al de tu*”.

[Pais, J. (1970: 70)]

D’altra banda, Serra (1996: 194) mostra més pronúncies alguereses, que reflecteixen l’elisió de l’oclusiva coronal [t], juntament amb una explicació fonològica que té en compte la teoria de l’optimitat.

(36)

to ru 'dia	<i>tot lo dia</i>
pɔ pa 'sa	<i>pot passar</i>
pɔ risis 'ti	<i>pot resistir</i>

[Serra (1996: 194)]

Recordem que a la teoria de l'optimitat, una sèrie de principis s'ordenen mitjançant una jerarquia o classificació: els més importants han de ser respectats per part dels candidats, si aquests darrers volen esdevenir òptims. En l'elisió, l'ordre dels principis seria el següent: [-CODA] > [MORF_{SEG}] > [ASSOCIEU_{SEG}] (Serra 1996: 199).

Respecte a la forma *tot* en alguerès, analitzem que la pronunciació equival a la forma [to], amb la consonant oclusiva [t] elidida, i no pas a [totⁱ], amb una vocal epentètica de suport, o [tot], com en el cas del català central.

El raonament seria el següent: d'entrada, [-CODA] ocupa una posició de valor, per tant, s'elideix la consonant oclusiva [t] en posició de coda. Dit d'una altra manera: la forma [to] satisfà la condició que prohibeix l'associació de segments a la part final de la síl·laba i, consegüentment, equival a la forma òptima; ara bé, si [-CODA] és més important que [MORF_{SEG}] i [ASSOCIEU_{SEG}] en la jerarquia dels principis, podem entendre que la llengua opti per la possibilitat directa d'eliminar la coda sil·làbica [t], abans d'inserir un element vocàlic epentètic sense reconeixement morfològic o incloure tots els segments de la síl·laba i, consegüentment, la consonant final.

L'epèntesi actua amb un objectiu comú respecte a l'elisió: solucionar la presència d'una consonant a la coda (Serra 1996: 193). Així doncs, en una elocució lenta, l'ingrés d'una vocal epentètica permet eliminar la consonant ubica a la coda síl·laba a fi d'obtenir un final lliure vocàlic.

(37)

tot ⁱ 'laɲ	<i>tot l'any</i>
dit ⁱ 'grɔs	<i>dit gros</i>
dit ⁱ tot	<i>dit tot</i>

[Serra (1996: 195)]

En l'epèntesi, l'ordre dels principals equival a la següent classificació: [-CODA] > [ASSOCIEU_{SEG}] > [MORF_{SEG}] (Serra 1996: 199).

En aquesta situació, *tot l'any* es pronuncia amb una epèntesi en el primer mot: [totⁱ 'laŋ]. El raonament és força semblant a l'anterior, amb una petita diferència, si tenim present l'ordre dels principis en el cas de l'epèntesi: la condició de [-CODA] és la més important, la qual s'acomenta gràcies a la suma de la vocal epentètica que implica un final sense coda a [totⁱ]. A més, l'epèntesi es justifica pel fet que [ASSOCIEU_{SEG}] és més rellevant que [MORF_{SEG}], de manera que la condició que prohibeix l'afegiment de vocals de suport no és determinant. La llengua actua a través de l'epèntesi satisfent el principi de [-CODA] i [ASSOCIEU_{SEG}], amb la finalitat d'eliminar la coda sil·làbica final [t].

4.3. Eliminació de les codex finals a la primera persona del singular del present d'indicatiu

L'eliminació de les codex finals a la primera persona del singular del present d'indicatiu és el darrer mecanisme que apareix en el treball i alhora és una manera de demostrar que les restriccions a les codex sil·làbiques en alguerès —processos d'eliminació— no només es limiten a les formes nominals, sinó que també actuen a la morfologia verbal.

El darrer apartat es focalitza en una operació de la llengua anomenada morfema extrasegmental que s'aplica, amb l'objectiu d'eliminar les codex sil·làbiques finals a les formes de primera persona del singular del present d'indicatiu. Aquest procés també s'aplica en el cas del balear, però convé recalcar que ens centrarem especialment en l'alguerès.

4.3.1. Definició i existència del morfema extrasegmental

En el català central i l'espanyol, a la 1a persona del singular del present d'indicatiu, la desinència *-o* és una terminació fonètica que aporta informació gramatical de temps i mode. Es tracta d'un morfema de temps segmental, és a dir, ple de material fonètic: *canto*; *serveixo* (GIEC 2016: 222, 238).⁶

En canvi, a les formes de la 1a persona del singular del present d'indicatiu del balear i alguerès, hi ha una desinència final \emptyset sense forma fonètica, que proporciona informació vinculada al temps i mode: *cant*, *bat*, *term*, *dorm*, *servesc* (GIEC 2016: 234). Ho podem acabar de comprovar a través d'uns exemples de les varietats lingüístiques mencionades, amb les seves respectives transcripcions fonètiques.

⁶ En espanyol es reproduïx exactament el mateix: *canto*; *siento* (NGLE 2010: 51, 63).

(38)

Balear
əstim + Ø
tém + Ø
dorm + Ø
Alguerès
kant + Ø
molk + Ø

En el treball, a la 1_s PR IND del balear i l'alguerès, associem la marca morfològica Ø al morfema de temps extrasegmental. Podem definir aquest tipus de morfemes, com a elements de la morfologia sense cap mena de connexió amb l'estructura segmental i, en conseqüència, no es pronuncien, ja que són buits des d'un punt de vista fonètic.

Defensem la següent anàlisi a propòsit de la 1_s PR IND de l'alguerès i el balear: les consonants finals no s'associen a la posició de coda sil·làbica, sinó a l'obertura d'una síl·laba, la qual té un morfema extrasegmental de nucli, que aporta informació de temps i mode (Serra 1996: 119).⁷

- ə. stí. m ■
- té. m ■
- dor. m ■

El límit sil·làbic indica que les consonants finals dels verbs (1_s PR IND) es col·loquen en una obertura d'una nova síl·laba, en la qual el morfema extrasegmental és el nucli. Per tant, si demostrem que hi ha un límit sil·làbic, al capdavall, estaríem reflectint l'existència del morfema extrasegmental.

La manera de validar el límit sil·làbic en alguerès consisteix a descriure i tenir present dos processos fonològics d'aquest sistema lingüístic:

- La [l] en posició de coda sil·làbica es manté en [l].
- La [l] en posició d'obertura sil·làbica es converteix en [ɾ].

⁷ El morfema extrasegmental l'indiquem amb el símbol: ■.

(39)

Català	Alguerès
ma[l]a	ma[r]a
Ànge[l]a	Ànge[r]a

[Serra (1996: 134)]

A (39), la presència del morfema femení associa la [l] a la posició d'obertura i és per això que esdevé una [r]. L'alternança de les formes nominals no es reproduïx en les formes verbals que estem estudiant.

(40)

1s PR IND
‘mir <i>miro</i>

[Pais, J. (1975: 123)]

Esperaríem trobar la forma verbal [‘mil], ja que la [l] en posició de coda sil·làbica es manté en [l], però la realitat és que trobem una forma acabada amb [r]: [‘mir]. La [l] s'ubica en la posició d'obertura i es transforma en una [r].

Per tant, hi ha un límit sil·làbic que ens indica una nova síl·laba amb una [r], la qual ocupa la posició d'obertura, acompanyada de l'element extrasegmental equivalent al nucli. Ho podem observar millor amb els verbs *mirar*, *omplir* i *filat*.

(41)

‘mi. l ■ → ‘mi. r ■
‘um. pl ■ → ‘um. pr ■
‘fi. l ■ → ‘fi. r ■

[Serra (1996: 134)]

4.3.2. Funcionament del morfema extrasegmental

El morfema extrasegmental, el qual actua per aportar informació gramatical de temps i mode a la 1a persona del singular del present d'indicatiu en alguerès i balear, no és res més que un procés de la llengua que actua per eliminar les cods sil·làbiques finals.

A propòsit del mallorquí, Serra (1996: 121) estableix el següent grup de consonants de les formes verbals mencionades que no es poden situar a la coda sil·làbica final: /br/; /dr/; /gr/; /cr/; /fr/; /tr/; /pl/; /cl/; /fl/; /pr/.

Ara, però, ens centrem en la distribució consonàntica de tres formes verbals mallorquines a la primera persona del singular del present d'indicatiu (*eixamplar*, *cobrar* i *lograr*).

(42)

1 _s PR IND	Distribució consonàntica	Escala de sonicitat
ə. 'fampl ## *	*CVCCC	
'kəpr ## *	*CVCC	
'ləkr ## *	*CVCC	

(43)

1 _s PR IND	Distribució consonàntica viable
ə. 'fam. pl ■	^{OK} PRINCIPI DE SEQÜENCIACIÓ DE SONICITAT
'kə. pr ■	^{OK} PRINCIPI DE SEQÜENCIACIÓ DE SONICITAT
'lə. kr ■	^{OK} PRINCIPI DE SEQÜENCIACIÓ DE SONICITAT

D'entrada, la divergència entre les formes de (42) i (43) resideix en el principal fet descrit a continuació: a (42), un grup de consonants —/pl/;/pr/;/cr/— s'ubiquen a la posició final de la síl·laba, però la distribució consonàntica resulta inviable, atès que construeixen una coda sil·làbica final massa complexa. Això significa que els verbs de (42) violen el *Principi de Seqüenciació de la Sonicitat* (PSS), és a dir, dins de la mateixa síl·laba hi ha dos *cims*: la vocal [a] o [ɔ] i la consonant líquida final ([l] o [r]) que provoca un segon punt de sonicitat màxima.

En canvi, a (43), el límit sil·làbic ens indica la creació d'una nova síl·laba, en la qual els grups consonàntics mencionats poden ubicar-se a la posició d'obertura, seguida d'un nucli ocupat pel morfema extrasegmental. A més, la distribució consonàntica és correcta.

Per tant, l'afegiment del morfema extrasegmental a la primera persona del singular del present d'indicatiu implica dues operacions: la primera permet eliminar codas sil·làbiques finals complexes; així, la segona consisteix a arrossegar els grups consonàntics problemàtics des de la posició de coda a una nova posició d'obertura, seguits sempre del nucli corresponent a l'element extrasegmental amb informació de temps i mode.

En alguerès, l'operació és exactament la mateixa, i els verbs de (42) ho exemplifiquen: no seria estrany pensar que a les formes de 1s PR IND dels verbs *mirar*, *omplir* i *filat* hi hagués una consonant o grup consonàntic en el lloc de la coda final: [ˈmil]; [ˈumpl]; [ˈfil]. La realitat és que es tracta del mateix escenari que a (43). El límit sil·làbic afirma que no existeix cap coda sil·làbica final: les consonants que suposadament haurien d'ubicar-se a la coda, es troben en l'obertura d'una nova síl·laba.⁸

(44)

*[ˈmil] → ˈmi. r
*[ˈumpl] → ˈum. r
*[ˈfil] → ˈfi. r

Doncs bé, tal com hem analitzat a (44), la presència del morfema extrasegmental elimina la coda sil·làbica final que hauria estat ocupada en aquests verbs per la consonant lateral [l] o bé el grup consonàntic /pl/ i, finalment, trasllada aquests elements en una nova posició d'obertura.

Així doncs, en alguerès, i també en mallorquí, es pot convèncer el principi de [-CODA] una vegada més, ja que es resolen situacions en les quals una consonant o grup consonàntic s'ubiquen a la coda.

⁸ Recordem el procés fonològic de l'alguerès: una [l] en posició d'obertura sil·làbica esdevé una [r].

5. Posició d'obertura

L'inici del treball plantejava una hipòtesi, per la qual les codex sil·làbiques internes i finals eren posicions dèbils que no garantien sempre les propietats originals dels sons, és a dir, el mode d'articulació, el punt d'articulació i la sonoritat. Així doncs, aquest estudi final ha reflectit que l'alguerès té al seu abast múltiples opcions per dur a terme processos que debiliten o eliminen les codex sil·làbiques amb la finalitat de ser fidel al principi [-CODA].

L'altra cara de la moneda consistia a afirmar que a diferència de les codex, en l'estructura sil·làbica hi havia una posició forta que assegurava les propietats originals dels sons equivalent a l'obertura, ja que té un suport vocàlic al costat. Per tant, aquest darrer apartat pretén reflectir que l'alguerès satisfà el principi [OBERTURA], respectant i mantenint el mode d'articulació, el punt d'articulació i la sonoritat dels elements consonàntics que s'hi ubiquin. De fet, ho hem anat reflectint durant el treball, però fins ara la focalització era en les codex sil·làbiques.

El darrer exercici analitzat a continuació consisteix a adjuntar exemples de consonants que anteriorment havien estat afectades en posició de coda i, en canvi, a l'inici de la síl·laba poden mantenir les seves qualitats originals.

En l'apartat 3.1.1., hem definit un procés d'ensordiment final que afecta les oclusives sonores [b], [d] i [g] i la fricativa sonora [v] en posició de coda sil·làbica final, ja que una obstruent en posició de rima no pot associar-se a una propietat de sonoritat concreta [+sonor], i, conseqüentment, adquireix un valor no marcat o de defecte, equivalent a [-sonor].

Ara bé, les oclusives i fricatives sonores ubicades en posició d'obertura mantenen el seu valor original de [+sonor]: des d'un punt de vista fonètic, disposen d'un element vocàlic de suport a continuació, el qual expressa correctament el punt d'articulació i, des d'una òptica fonològica, se satisfà el principi [OBERTURA].

La web *Els sons del català* ens ofereix la següent descripció de l'oclusiva sonora [b] en posició d'obertura en mots com *bas*, *bulli* o *sabata*:

S'articula mitjançant una obstrucció total del pas de l'aire produïda pel contacte entre llavi superior i llavi inferior, amb el vel del paladar tocant la paret faríngia i **amb vibració de les cordes vocals**.⁹

⁹ Respecte a les oclusives sonores restants [d] i [g], la descripció és molt semblant, ja que afirma la vibració en les cordes vocals. Vegeu els sons a: <http://www.ub.edu/sonscatala/ca/alguer.es>.

En el cas de la fricativa sonora en paraules com *vaca*, *vi* o *vull*, la descripció del so és la següent:

S'articula mitjançant una obstrucció total del pas de l'aire produïda pel contacte entre llavi superior i llavi inferior, amb el vel del paladar tocant la paret faríngia i **amb vibració de les cordes vocals**.

A més, en l'apartat 4.2., hem descrit el procés d'elisió i epèntesi relacionat amb les oclusives coronals [p] i [t] en posició de coda final en el qual se suprimeixen les consonants mencionades i es genera un final lliure vocàlic. En canvi, en posició d'obertura aquestes consonants oclusives sordes no s'elideixen mai: ([p]assa), ([p]ipa), (tí[p]ic), ([t]assa), ([t]u), ([t]ira) etc.

En l'apartat 3.3.2., ens hem referit a la centralització en les palatals de l'alguerès ([ʎ] i [ɲ]). Un procés, pel qual les consonants palatals ubicades a la posició de coda no poden mantenir el seu punt d'articulació, ja que s'elimina, i, en conseqüència, esdevenen alveolars ([n] i [l]).

En context d'obertura, les palatals no experimenten cap procés de centralització ni una despalatalització per defecte, sinó que poden sostenir el seu punt d'articulació natural, a causa de les raons fonètiques i fonològiques descrites en l'anterior apartat 5.1., a propòsit de les oclusives sonores. Així doncs, analitzaríem transcripcions fonètiques, com per exemple ([ʎ]ana), ([ʎ]is), (ba[ʎ]ar), (ca[ɲ]a) o (ba[ɲ]ar).

L'apartat 3.3.4 es centrava en un altre cas de centralització relacionat amb la consonant nasal [m], seguida d'un segment consonàntic final alveolar, que escampava el seu punt d'articulació a través d'un límit morfològic: [ʎa'gum] i [ʎa'guns] eren les formes que explicaven el procés.

En posició d'obertura, no hi ha cap procés fonològic que pugui esborrar el punt d'articulació original de la nasal, sinó que es manté, tal com mostren les següents transcripcions fonètiques derivades de la web *Els sons del català*.

(45)

a)

([m]ata)
(fla[m]a)
([m]issa)
(sí[m]il)
([m]úsica)

(tú[m]ul)
(de[m]à)
(expri[m]ir)

b)

(esti[m])
(fa[m])
(fu[m])

Respecte a les formes de (45b), cal recordar que en el cas de la consonant nasal final en la forma de singular no és afectada per cap procés fonològic de centralització. Tal com hem descrit, es tracta d'una consonant final extrasil·làbica sense cap connexió amb l'estructura sil·làbica (Serra 1996: 177).

Finalment, l'eliminació de les codex ròtiques en posició d'obertura (apartat 4.1.) es produïa, perquè l'alguerès no permet que una consonant ròtica (vibrant [r] o bategant [r]) ocupi la posició de coda sil·làbica. Així doncs, oferíem mostres de pronúncies (vegeu els exemples de (33) i (34)), que representaven aquest procés força peculiar de l'alguerès.

Les pròximes pronúncies validen l'apartat 4.1., atès que són formes en les quals les ròtiques (vibrants o bategants) no s'ubiquen en posició de coda tal com hem analitzat, sinó només a l'obertura, mantenint així el seu punt d'articulació original.

(46)

a) Consonants vibrants [r]

([r]ata)
(ba[r]a)
(riu[r]e)
(tí[r]ia)
([r]ude)
(botzu[r]o)
(ente[r]ar)
(prepa[r])

b) Consonants bategants [r]

(ca[r]a)
(fa[r]à)
(mi[r]i)
(vi[r]il)
(su[r]o)

Finalment, convé recalcar que el morfema extrasegmental de la 1a persona del singular del present d'indicatiu sempre eliminava codes sil·làbiques finals, i no obertures. De fet, en creava per formar una nova síl·laba final (vegeu l'apartat 4.3.3.).

6. Conclusions

El treball ha reflectit un conjunt de processos que ataquen diferents consonants ubicades a la posició de coda en alguerès.

La raó, per la qual sorgeixen aquests mecanismes s'ha explicat des d'una òptica fonètica i fonològica.

Fonèticament, l'estructura sil·làbica de l'alguerès disposa d'una posició de coda feble, que no garanteix les propietats originals dels sons, pels seus problemes d'articulació i, en conseqüència, de percepció.

Fonològicament, tots els processos mencionats actuen en l'alguerès, amb la finalitat de satisfer el principi [-CODA], de manera que s'estableixen condicions per debilitar o eliminar els segments consonàntics situats a la coda.

Tanmateix, s'ha validat la hipòtesi, per la qual la posició d'obertura és forta des d'una òptica fonètica i, a més, fonològicament, l'alguerès respecta el principi [OBERTURA].

D'aquesta manera, arribem a la darrera conclusió: els processos descrits en el treball s'apliquen a les cods, però les obertures queden a un marge.

Per tant, en alguerès, les cods sil·làbiques són les parts de la síl·laba afectades de manera exclusiva, ja que les obertures mai són atacades i, en conseqüència, es mantenen fortes.

Bibliografia

- Alber, B. & Prince, A. (2021): *The Structure of OT Typologies Chapter 1: Introduction to Property Theory*.
En línia: http://roa.rutgers.edu/content/article/files/1838_alber_2.pdf.
- Crabera, M. & Pons, C. & Torres, F. (2009): *Left is more: Rhotic metathesis in Algherese Catalan*.
En línia: <http://roa.rutgers.edu/files/1100-0910/1100-CABRERA-CALLIS-0-0.PDF>.
- Institut d'Estudis Catalans (2016): *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Lloret, M. R.: *The phonologic role of paradigms: The case of insular Catalan*.
En línia: <http://roa.rutgers.edu/files/646-0304/646-LLORET-0-0.PDF>.
- Lloret, M. R. & Jiménez, J.: *Prominence-driven epenthesis in Algherese Catalan*.
En línia: <http://roa.rutgers.edu/files/806-0206/806-LLORET-0-0.PDF>.
- Pais, J. (1970): *Gramàtica algueresa*, a cura de Pasqual Scanu. Volum I, Biblioteca Algueresa.
- Pons, C. (2003): *Teoria de l'optimitat, processos segmentals i variació dialectal en català*.
- Pons, C. (2008): *When diachrony meets synchrony. Phonological change, phonological variation and Optimal Paradigms**.
En línia: <http://roa.rutgers.edu/files/1090-0710/1090-PONS-0-0.PDF>.
- Real Academia Española (2010): *Nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Libros.
- Serra, P. (1996): *La fonologia prosòdica del català*, tesi doctoral, UdG.
- Solà, J. (2002): *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries.
- Universitat de Barcelona (2014): *Els sons del català*.
En línia: <http://www.ub.edu/sonscatala/ca/algueres>.